

La ràdio comunitat a l'Àsia del Sud: la tecnologia al servei de la comunitat

SUDHAMSHU DAHAL

Doctorand de la SAARC del Departament de Mitjans de Comunicació de la Universitat Anna Chennai (Índia)

sudhamshu.dahal@gmail.com

I. ARUL ARAM

Professor associat del Departament de Mitjans de Comunicació de la Universitat Anna Chennai (Índia)

arulram@annauniv.edu

Resum

La ràdio comunitària sembla el mitjà de comunicació oral que s'adapta d'una manera més natural a l'Àsia del Sud. La seva vasta diversitat lingüística i cultural, i una gran topografia diversa, fan de la ràdio comunitària un mitjà "adequat" perquè la comunitat es comuniqui i es reafirmi. Fa més de cinquanta anys que la ràdio funciona a la majoria de països de l'Àsia del Sud, però la ràdio comunitària suposa una pràctica innovadora en la qual el pes del diàleg preval sobre la informació. La ràdio comunitària està canviant la naturalesa unidireccional de la ràdio per convertir-la en un "mitjà dialogal" bidireccional on la pluralitat de veus no només s'escolta, sinó que es respecta, deixant que les comunitats locals hi accedeixin i hi participin. La ràdio comunitària té uns costos de producció, d'emissió i de recepció comparativament molt baixos, i la tecnologia que utilitza per arribar a les comunitats més aïllades informativament de l'Àsia del Sud es coneix amb el nom de "tecnologia adequada de la comunicació" (appropriate communication technology). Aquest article analitza els usos i els beneficis de la ràdio comunitària com a mitjà per aconseguir beneficis per a tota la comunitat.

Paraules clau

Ràdio comunitària, Àsia del Sud, tecnologia comunitària adequada (TCA), tecnologies de la informació i de la comunicació, desenvolupament comunitari.

Article rebut el 17/01/2010 i acceptat el 16/04/2010

Abstract

Community Radio naturally adapts as the best oral medium for communication in South Asia. Its vast diversity in terms of languages and cultures and the existence of varied topography makes Community Radio an 'appropriate' technology for community communication and empowerment. The history of radio in most South Asian countries is at least half a century old but what is new is the practice of Community Radio, where dialogues flow rather than information. Community Radio is transcending the one-way characteristics of radio, becoming a two-way 'dialogue-based medium' where many different voices are not only heard but also respected through the access and participation of local communities. Comparatively low cost in terms of production, broadcast and reception, the technology used by Community Radio is an Appropriate Communication Technology (ACT) for information deprived communities in South Asia. This paper charts out the use and benefit of Community Radio as a medium for community benefits.

Key words

Community Radio, South Asia, Appropriate Community Technology (ACT), ICT, Community development.

Introducció

L'activista dels mitjans de comunicació comunitaris Alfonso Gumucio Dagron sosté que la comunicació per al desenvolupament consisteix a "deixar que les persones es facin càrrec dels processos de comunicació" per tal que "se'n puguin sentir les veus" establint "diàlegs horitzontals" amb les persones encarregades de prendre les decisions sobre les qüestions que més els preocupen per tal d'"aconseguir canvis socials determinants" en benefici propi (Dagron 2009, 453-465).

Malgrat la bona planificació i les bones intencions inicials, la majoria de les accions per al desenvolupament (en favor dels marginats i dels més pobres) acaben fallant, tard o d'hora, per la manca de reconeixement de les cultures locals i la poca par-

ticipació de les comunitats locals. Dagron creu que a molts "grups d'institucions poderosos" que reben grans ajudes econòmiques el que més els interessa és incloure alguns components "de coneixement i de capacitat" per a les "comunitats destinàries". Fruit dels trenta anys d'experiència que té en el camp del desenvolupament comunitari, Dagron descriu sucintament què en pensen les comunitats locals d'aquesta mena de projectes: "ells (els organitzadors, els inversors, les organitzacions d'ajuda) no ens deixaran fer el que volem; ens retiraran les subvencions [ja que] no els agrada sentir el que realment pensem dels seus projectes i programes" (Dagron 2009, 453-465).

De la mateixa manera, si el procés de comunicació no comença qüestionant la democràcia interna de la comunitat, l'únic que aconseguirà és incrementar la desigualtat en comptes

de reduir-la. Els mitjans lliures han de ser un espai on es pugui parlar sense por de les represàlies o de les coaccions, representant una veritable esfera pública.

Jürgen Habermas (1964: 73) sosté que: “els ciutadans no més actuen com un organisme públic quan se'ls consulta de manera il·limitada (és a dir, amb la garantia de gaudir de la llibertat de reunió i d'associació i la llibertat d'expressar i de fer públiques les seves opinions) sobre assumptes d'interès general”. El seu concepte d'esfera pública preveu uns “mitjans de comunicació ciutadans” o uns mitjans que són propietat exclusiva dels ciutadans, que són qui els controlen i els gestionen, per a la lliure circulació d'idees i d'opinions sobre la seva forma de vida, en un context lliure de la participació de l'estat o d'altres figures de pes en les comunitats o en les societats.

Jean d'Arcy, un analista dels drets de la comunicació, dues dècades després de l'aprovació de la Declaració Universal dels Drets Humans, va recomanar una revisió del “dret a la informació” (article 19) pel “dret de l'home a comunicar-se” (citada a Beltrán 1979: 7). Aquesta proposta reflecteix clarament quin és el model comunicatiu i mediàtic dominant i, així com, que la concepció generalitzada de la comunicació predominava sobre una visió limitada de la informació.

Des de la teoria de Harold Laswell sobre el canal i els seus efectes en un model informatiu lineal, fins al model de David Berlo (font-missatge-canal-receptor), no existia cap element comunicatiu (o comunicador) homogeneïtzador com a procés. Hàbilment, es va anar deixant de banda el potencial dels mitjans de comunicació de masses com a canal “comunicador” o com a plataforma de “comunicació” per desenvolupar-lo com una eina persuasiva molt útil per als interessos empresarials d'Occident. Els experts sud-americans van reaccionar amb dures crítiques davant d'aquest marcat rol hegemònic dels mitjans de comunicació de massa i van advocar per alliberar-ne tot el potencial (Beltrán 1979).

El 1979, el veterà investigador bolivià Luis Ramiro Beltrán Salomón, crític de la comunicació, va escriure les paraules següents per a la UNESCO: “Els països en vies de desenvolupament ja es van adonar molt abans del 1970 que els països desenvolupats controlaven la seva vida econòmica i política fins a l'extrem que no els permetien desenvolupar-se plenament. El tret innovador és la consciència plena que aquesta situació de dependència també es trasllada a l'esfera cultural” (Beltrán 1979: 1). En aquella època, el seu famós estudi sobre la “comunicació horitzontal” va significar una alternativa no només al paradigma predominant del model lineal dels efectes dels mitjans de comunicació, sinó també una tesi vàlida per reivindicar contra l'hegemonia mediàtica dels països desenvolupats.

Un mitjà de contracomunicació, enfocat a restablir el seu potencial “igualitari” com a mitjà comunitari, està “implicat en la lluita global emergent per assolir la democràcia comunicativa” (Howley 2005: 259). Els debats més recents sobre els mitjans i la democràcia han sobrepassat el concepte universal de la llibertat d'expressió per centrar-se en conceptes més específics com la reforma dels mitjans, la justícia dels mitjans, els

paisatges mediàtics (*mediascapes*) inclusivament (Appadurai 1996: 38) i la creació de xarxes de comunicació alternatives. Saima Saeed destaca cinc elements clau en el procés de la “democratització mediàtica”: les nacions-estat, el mercat, els fòrums multilaterals i els moviments socials globals i locals (Saeed 2009, 466-478). N'afegirem un altre: la tecnologia comunitària adequada (*appropriate community technology*) o TCA.

Aquest estudi se centra en l'ampli abast del moviment de la ràdio comunitària al Nepal i a l'Índia i advoca per l'ús de la TCA per assolir els beneficis comunitaris. Un cop abordada la definició i les aplicacions de la ràdio comunitària, en compararem i en contrastarem els usos i els beneficis, per acabar definint el concepte de tecnologia comunitària adequada. L'estudi s'endinsa amb detall en com la ràdio comunitària pretén ser un estri de TCA a l'Àsia del Sud. Tot seguit, confrontarem les experiències sobre la ràdio comunitària al Nepal i a l'Índia amb la “conveniència” de la tecnologia. Finalment, presentarem les conclusions obtingudes de l'experiència del Nepal i l'Índia en advocar per la ràdio comunitària com a TCA per obtenir més beneficis per a la comunitat.

Un cas de ràdio comunitària

La ràdio comunitària és una reconeguda eina que estimula la participació i la representació de les comunitats més desfavorides per tal que se'n senti la “veu” a través de la ràdio. La majoria de ràdios comunitàries fan servir les emissions en FM per aconseguir les seves fites i sovint es diu que la ràdio és “el mitjà dels més pobres”, ja que el cost tecnològic de les emissores i dels receptors és molt reduït. La ràdio comunitària és un mitjà que serveix a bastament les necessitats comunicatives de les comunitats i els grups que no tenen representació en els principals mitjans per múltiples raons.

Kevin Howley (2005: 40) defineix la ràdio comunitària com “la resposta a la invasió de l'esfera global a la local i la reafirmació de la identitat cultural local i de l'autonomia sociopolítica en oposició a aquestes forces globals”. D'aquesta definició, se'n pot deduir que la tecnologia és l'element que ens permet extrapolar els beneficis de la ràdio comunitària.

La ràdio de gran abast fa servir una tecnologia que requereix coneixements tècnics per tal que funcioni com a mitjà de difusió. La ràdio comunitària no n'és una excepció, però el que marca la diferència és que per fer ràdio, cal poc més que una emissora convencional. Les principals diferències entre la ràdio comunitària i qualsevol altra fórmula de ràdio (tant pública com privada) són la naturalesa dels propietaris i els processos organitzatius, que fan de la ràdio comunitària una eina per a la participació i la reafirmació de les comunitats.

L'Associació Mundial de Ràdios Comunitàries (AMARC) reconeix la ràdio comunitària com un mitjà únic de contribució a la pluralitat dels mitjans i una eina idònia per fonamentar la llibertat d'expressió, el desenvolupament cultural o el de la pròpia identitat, així com la participació activa en la vida local.

Emissores de ràdio comunitàries de més de 20 països de les regions de l'Àsia i del Pacífic incloses en l'AMARC es van reunir el febrer de 2010 a la ciutat índia de Bangalore per avaluar totes les activitats que havien dut a terme i planificar les estratègies futures. Durant la Segona Conferència de la Regió de l'Àsia i el Pacífic, es va redactar la Declaració de Bangalore, on es reclamaven iniciatives per ajudar les ràdios comunitàries a accedir a la tecnologia digital i a d'altres mitjans tecnològics i assegurar-ne un àmbit d'emissió més ampli. En el marc d'aquesta conferència, també es va posar en relleu la necessitat de crear espais a les ones per incloure-hi les veus diverses i marginades, sense tenir-ne en compte la casta, la religió, la raça, el color, el gènere, la sexualitat, les creences, les capacitats o qualsevol altra diferència (AMARC de l'Àsia-Pacífic 2010).

Els beneficis de la ràdio comunitària estan ben documentats ja des dels inicis. Al principi, la ràdio es feia servir "aprofitant l'habilitat del mitjà per fer coincidir el temps i l'espai per tal de promoure la interacció social en les comunitats i entre elles" (Howley 2005: 239); aquest és el veritable potencial democràtic de la ràdio. Per una altra banda, alguns dels primers crítics, com els de l'Escola de Frankfurt, defensaven que la ràdio organitza els oients com a consumidors i no com a ciutadans, i els divideix en grups encara més petits per exposar-los als anunciants, tot i que mai no perd de vista el seu potencial alliberador, ja que la seva organització impedeix que caigui en mans de les empreses que només busquen el benefici i dels neocapitalistes hegemònics.

La ràdio comunitària té els orígens en la voluntat de compaginar les necessitats comunicatives dels més desfavorits i de les comunitats minoritàries i és, alhora, una de les millors eines per combatre la pobresa. P. Sharma (2002) remarca que la ràdio comunitària aborda "aspectes relacionats amb les comunitats que produeixen els seus propis programes de ràdio, de regulació, de costos negligibles implicats i de la importància que tenen per a les comunitats implicades", "si es fa servir amb efectivitat, la ràdio pot marcar una gran diferència en la vida de les comunitats més pobres i més analfabetes que no poden llegir ni un diari ni es poden permetre comprar un televisor". El tret definitori de la ràdio comunitària és la possibilitat de reforçar el posicionament de la comunitat en la poderosa relació entre els mitjans i l'audiència.

Bruce Girard (2007: 3) llista cinc punts clau per definir la ràdio comunitària: es basa en una comunitat (localització, propietat i control); és independent (no pel que fa a la relació, sinó a la influència i la transparència); sense ànim de lucre (només aspira a mantenir-se); és per a la comunitat (benefici social, econòmic i cultural per a la comunitat) i és participativa (a tots els nivells, de programació, operacional i de finançament).

Les emissores de ràdio comunitàries, sobretot a les àrees rurals, proporcionen una infraestructura social molt important. Al Nepal, la ràdio comunitària ha contribuït a transformar els conflictes i ha ajudat a construir la pau gràcies a la defensa dels drets humans i de la cultura de la pau a través de missatges, programes de conscienciació i "testimonis socials". En

alguns casos, fins i tot ha estat víctima d'injustícies pel fet d'ajudar a resoldre els conflictes o, com a mínim, per reduir-ne la intensitat, i ha ajudat les comunitats a gestionar els conflictes oferint oportunitats laborals a les víctimes dels conflictes.

D'acord amb Michael Shipler (2006: 10), la ràdio comunitària pot personalitzar una ideologia o un mite posant-hi veus i noms, i oferint una visió més humanitzada d'una banda (del conflicte) que de l'altra [tot i que, a la inversa, un llenguatge d'odi (*hate speech*) pot agreujar la situació], per tal de mitigar l'efecte negatiu del conflicte.

La idea global de la ràdio comunitària és la desmitificació de la ràdio, és a dir, desmitificar la tecnologia organitzativa, de producció i d'emissió de la ràdio. La desmitificació tecnològica converteix les emissores de ràdio comunitària en centres de tecnologia per a la comunitat. Les comunitats haurien de ser capaces d'accedir i fer ús de les tecnologies que la ràdio posa a la seva disposició.

Fins i tot algunes veus crítiques amb la integració de les noves TIC a la ràdio han acceptat la tecnologia com un element necessari i indispensable. Una d'aquestes veus és la d'Eronini R. Megwa, que afirma que les noves TIC són "inevitables i indispensables", i que tenen un impacte "ineludible" en la societat (Megwa 2007: 49-66). Pel que fa a la qüestió de la capacitació tecnològica, els crítics tendeixen a donar per bo l'aspecte tecnològic i rarament defensen possibles alternatives a l'elecció tecnològica i els usos.

Hi ha la necessitat de definir els mitjans de comunicació d'una manera més profunda que com a simples "canals tecnològics de transmissió de missatges" i de tendir cap a l'anàlisi consolidada dels mitjans com a entitat "*sociotecnològicament complexa*" (la cursiva és del text original). John Downing considera els petits mitjans i els mitjans comunitaris com els "mitjans de comunicació dels moviments socials" (Downing 2008, 40-50) o, més recentment, com a "nanomitjans" (Pajnik i Downing, 7-16). Aquest vessant sociotecnològic de la ràdio comunitària mereix una anàlisi per avaluar-ne els beneficis per a la comunitat.

La tecnologia comunitària adequada (TCA)

Molts experts han il·lustrat el paper de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) en el desenvolupament comunitari. Lisa Servon (2002: 1) afirma que "els moviments comunitaris tecnològics que utilitzen la tecnologia de la informació (TI) per fer sentir la veu d'aquelles persones i comunitats històricament desfavorides són una mostra del potencial de la TI com a eina per al canvi social". Quan les tecnologies de la comunicació utilitzen la TI, neix el que es coneix com a tecnologies de la informació i la comunicació (TIC). Per a una major claredat, farem servir la sigla TIC per definir la tecnologia que utilitza tant la tecnologia informativa nova com l'antiga per a la comunicació. Ras i curt, les noves TIC són internet i, les antigues, la radiodifusió tradicional.

Durant els darrers anys, s'ha estudiat a bastament la força potencial de les TIC per potenciar els beneficis i la millora de les comunitats més desfavorides tant en els països desenvolupats com en els països en vies de desenvolupament (Servon 2002). Els estudis més recents se centren en la combinació de les antigues formes de les TIC amb les més noves per fer front a les necessitats comunicatives de moltes comunitats periurbanes i rurals a l'Àsia, l'Àfrica i l'Amèrica del Sud. La UNESCO ha determinat que hi ha 40 centres multimèdia comunitaris (CMC) en 15 països en vies de desenvolupament a l'Àfrica, Àsia i la zona del Carib (UNESCO 2006).

El concepte CMC combina les antigues TIC amb les noves i s'ha establert en les localitats on ja existia alguna infraestructura de comunicació comunitària. Els CMC complementa la ràdio comunitària amb un telecentre, i els telecentres amb una ràdio comunitària. Un telecentre és un espai públic on els ciutadans tenen a la seva disposició ordinadors i poden utilitzar internet o altres tecnologies digitals per obtenir informació, crear, aprendre i comunicar-se amb altres persones mentre van adquirint les habilitats digitals essencials.

La ràdio comunitària, tant si es combina amb les TIC com per ella mateixa, ha estat una eina molt efectiva per fomentar la comunicació comunitària a través de la participació. Tal com s'apunta al principi d'aquest article, les intervencions de les TIC que no han aconseguit adaptar-se a les cultures locals per afavorir la participació dels membres de la comunitat s'han acabat convertint en meres aplicacions tecnològiques dins de les comunitats, però no en "la tecnologia de la comunitat".

A continuació esmentarem algunes de les comparacions que va fer Roberto Verzola (2004) sobre els beneficis de la ràdio comunitària en relació amb les iniciatives de comunicació per internet per definir la diferència entre les dues iniciatives i avaluar si la ràdio comunitària és una bona eina de TCA o bé, segons el nostre parer, si és una bona "eina de capacitació per a les comunitats més desfavorides".

Verzola (2004) s'ha basat en un seguit d'indicadors comparatius per diferenciar l'efectivitat, la popularitat i els beneficis de la ràdio comunitària per internet. Tot i que no pretén abordar la tecnologia combinada de ràdio i internet, explicarem les particularitats d'aquest binomi. Verzola pren com a referent algunes ràdios comunitàries de Filipines per considerar els aspectes següents: "el cost d'accés d'un usuari una vegada, el cost d'accés dels usuaris habituals, els costos del servidor de xarxa per accedir-hi una vegada, els costos del servidor de xarxa per accedir-hi habitualment, la durabilitat de l'equipament, la repercussió laboral, la cultura local, la fabricació de l'equipament, les fonts d'informació, l'abast potencial, els millors usos, la interactivitat, la publicitat, el màrqueting dels béns d'informació, les demandes sensorials, les qüestions de salut, l'accessibilitat, els controladors d'accés (*gatekeepers*), els paradigmes de valors per defecte, les noves tecnologies, la postura de les agències de desenvolupament, la postura de les ONG, els beneficis per als països rics i els enfocaments alternatius que es proposen" (Verzola 2004: 169). Prenent com a base la

seva comparació entre l'adequació de la ràdio comunitària (tecnologia adequada, TA) i internet (TI), extrapolem la TA a la TCA (tecnologia comunitària adequada) per comparar-ne alguns dels indicadors més rellevants extrets de l'exemple de l'Àsia del Sud.

La ràdio comunitària: la TCA a l'Àsia del Sud

L'Àsia Meridional, que està formada per les nacions d'Afganistan, Bangla Desh, Bhutan, l'Índia, les Maldives, Nepal, Pakistan i Sri Lanka és ètnicament diversa, amb més de 2.000 entitats ètniques que compten amb unes xifres de població que van dels milers de milions a petits grups tribals. La multiplicitat de societats natives i invasores que han passat per la zona han configurat unes comunitats culturals amb moltes tradicions i creences comunes a la mateixa regió. No obstant això, les tradicions dels diversos grups ètnics a l'Àsia Meridional han estat divergents des dels inicis de la història i de vegades han provocat el naixement de fortes tradicions locals, com la distintiva cultura nepalesa que creua el Nepal i l'Índia, la cultura bengalí entre l'Índia i Bangla Desh, o la cultura tàmil del sud de l'Índia, que s'estén per tota l'Índia i Sri Lanka.

Els habitants de l'Àsia del Sud parlen com a mínim vint llengües oficials i si hi comptem els dialectes més importants, la xifra supera les dues-centes llengües (Bose i Jalal, 2004: 4). Avui dia, l'Àsia Meridional és un punt estratègic crucial a escala mundial per les fortes implicacions en l'ordre internacional a principis del nou mil·lenni.

Els tres països més importants de la zona (Pakistan, l'Índia i Bangla Desh) formaven part de la colònia britànica fins que se'n va declarar la independència el 1947 i s'agrupaven sota una cultura comuna que incloïa el coneixement generalitzat de la llengua hindi. No obstant això, les altres nacions que no formaven part d'aquest grup, com ara l'Afganistan, el Bhutan, el Nepal i Sri Lanka, també mantenien un lligam estret amb el "fons de cultura comuna" i la llengua hindi.

A l'Àsia Meridional, que representa un 10% del continent asiàtic, hi viu el 40% de la població total del continent. La principal diferència entre els països de l'Àsia del Sud ve marcada per la geografia i la població; sobretot si es compara amb l'Índia, que ocupa el 64% del total del territori i el 74% del total de la població de l'Àsia Meridional.

Malgrat que l'Índia és la democràcia més gran i més antiga de l'Àsia del Sud, és el Nepal, un dels països més petits i amb un sistema democràtic més jove, qui ha democratitzat abans la programació en benefici de la seva població.

Com que l'Àsia Meridional és una zona rica en llengües i cultures on predominen les cultures prealfabetitzades i de més dialectes que no pas llengües, la ràdio comunitària es presenta com el mitjà de comunicació oral més adequat per adaptar-s'hi. Un altre avantatge és que la ràdio comunitària ofereix la possibilitat de reunir l'equipament necessari a petita escala localment. El mitjà de la ràdio i la seva tecnologia s'adapta per-

fectament a la població de la zona i ho demostra el fet que la història de la ràdio a gran part de l'Àsia Meridional té més de mig segle.

Ara passem a descriure alguns indicadors a l'Àsia del Sud extrapolats de Verzola (2004: 169) per definir la ràdio comunitària com una tecnologia comunitària adequada (TCA) en comparació amb les TIC.

Virtualment, el cost d'accés puntual a la ràdio comunitària per a l'usuari és de zero i fins i tot les comunitats més pobres de l'Àsia Meridional es podrien permetre un receptor de ràdio FM per menys d'un dòlar nord-americà. Si tenim en compte la implantació del telèfon mòbil en les comunitats rurals, el cost recurrent cau gairebé fins a zero, si no, el cost seria el de dues piles doble A cada cert temps. Si ens fixem en la implantació, la ràdio FM encara és més econòmica que no pas el cost de construir els telecentres basats en la xarxa, atès l'elevat cost estructural (electricitat, servidor de xarxa, taxes de subscripció, etc.). No hi ha costos periòdics de xarxa excepte alguna factura esporàdica de manteniment tècnic i el cost de no-connectivitat. Com que la tecnologia FM és relativament "madura i estàndard", la comunitat es beneficia de la integritat en termes de manteniment dels equips de transmissió i de recepció. Totes aquestes característiques redueixen els costos per als usuaris i justifiquen la denominació de la ràdio comunitària com "el mitjà de la gent pobre".

La ràdio comunitària és més adequada per propagar informacions locals, per construir opinió pública local i reforçar la comunitat local. En les zones més remotes, on és l'únic contacte de les famílies aïllades amb la resta del món, es recullen casos on la ràdio comunitària, que podia rebre trucades des de l'exterior, es fa servir per transmetre missatges urgents als ciutadans i les famílies, com ara un temporer immigrant que anunciava a familiars i amics que tornava cap a casa. Aquesta pràctica s'ha dut a terme en les comunitats rurals amb poca densitat de telecomunicacions.

Malgrat que la ràdio sigui un mitjà unidireccional, atesa la seva capacitat d'adaptació i l'existència en l'ecologia de la informació local, la ràdio comunitària té un alt grau d'interactivitat gràcies a la implicació i a la participació de les comunitats locals. Al Nepal, en són un bon exemple els programes que es fan en les llengües de les comunitats més marginades i minoritàries.

És interessant subratllar que com que no hi ha cap *input* visual, la ràdio pot estimular l'ús de la imaginació i contribuir així, de manera directa, a la capacitat de les comunitats més desfavorides, ja que les fa reflexionar sobre la seva situació "fent que se n'escolten les veus".

Els països de l'Àsia del Sud s'han donat, ja sigui a través de les resolucions dels tribunals, el lobbisme sostingut o els moviments de campanya, que "l'espectre radiofònic és un espai públic". Malgrat això, els governs han restringit el dret públic inherent de fer servir les "ones radiofòniques" imposant requisits restrictius per concedir les llicències pertinents que justifiquen amb arguments com ara que "l'espectre radiofònic és

limitat i, per tant, cal regular-ne l'ús" o que "la seguretat nacional requereix un control estricte de les emissores de ràdio per evitar que s'utilitzin per difondre activitats antigovernamentals". Per tant, el dret a accedir a la ràdio comunitària esdevé una paradoxa de la ràdio com a mitjà per al desenvolupament de la comunitat. És interessant veure també que uns altres controladors d'accés (*gatekeepers*) de les emissores de ràdio són les mateixes comunitats, així que, des del punt de vista operatiu, l'accés és mínim. Una tecnologia anomenada espectre eixamplat (*spread spectrum*) permet que moltes emissores comparteixin un segment de l'espectre radiofònic amb les mínimes interferències. Aquest avenç tecnològic és la resposta a la denominada escassetat d'espectre.

Els paradigmes predefinits de la ràdio comunitària són l'orientació local, la tradició oral, la focalització en la comunitat, en la cultura local i "el suport a la tecnologia intermèdia". Per tant, la ràdio comunitària podria servir com a TCA per fomentar el desenvolupament i la capacitat de les comunitats.

D'entrada, adoptar les noves tecnologies pot causar certa inestabilitat a la nostra qualitat de vida. La famosa teoria sobre "la difusió de la innovació" també incorpora aquest punt quan segmenta l'ús de les tecnologies en "cinc" categories diferents "d'adoptadors" tecnològics (Rogers 2005: 247). El desenvolupament de les noves tecnologies afecta tots els aspectes de la nostra vida natural i s'endinsa en una pràctica comunitària. En una situació normal, el més lògic seria que la comunitat receptora discutís o debatés sobre un fet tan important, però sembla que no és així, ans al contrari. El més sorprenent és que la resistència a l'adaptació és gairebé imperceptible. Forma part de la cultura de la tecnologia que els usuaris i els participants de la tecnologia no participin ni formin cap opinió sobre el seu bon o mal ús. Els innovadors ens informaran del mal ús només quan arribem al punt on les repercussions ja ens hauran costat la vida. Els usos i els beneficis tecnològics es tradueixen en les seves transaccions econòmiques.

Aquesta manca de participació global en les discussions sobre tecnologia debilita seriosament les formes d'aplicar la tecnologia en la nostra quotidianitat. Una de les alternatives és trobar el mètode perquè hi hagi més ciutadans compromesos en les discussions i les decisions més transcendents sobre els usos que pot tenir la tecnologia. Una d'aquestes plataformes és la desmitificació per part de la comunitat.

Segons les paraules de Bonnie Nardi i de Vicki O'Day (1999), diversos grups de pensadors socials i polítics, incloent-hi Lewis Mumford, Jacques Ellul, Neil Postman, Langdon Winner i Ivan Illich, han provat d'entendre "la interrelació entre la tecnologia i la història, la tecnologia i les institucions socials i la tecnologia i la política". Tots ells assenyalen que no ens és pas nou com a espècie el fet de fer servir eines, però que la nostra habilitat per assimilar noves eines i les diverses maneres de fer-ho i d'existir que provoca el canvi tecnològic es posen a prova amb "l'allau de la innovació" que estem experimentant. També mantenen que des de la publicació el 1954 de l'obra de referència de Jacques Ellul, *The Technological Society*, els crítics socials

han fet sonar les alarmes per l'estrès a què estan sotmesos la ment i l'esperit humà per haver d'adaptar-se constantment a les noves tecnologies (Nardi; O'Day 1999: 26-27).

Pot ser que passi el mateix quan s'introdueixin les noves tecnologies de la comunicació en les comunitats rurals. La ràdio comunitària com a tecnologia innovadora substituirà, complementarà o entrarà en conflicte amb la tecnologia tradicional de la comunicació en una comunitat particular. Aquest fet tindrà conseqüències inesperades causades per les noves tecnologies i algunes seran fortuïtes i d'altres no tant. Seria malintencionat i condescendent mirar de convèncer del contrari aquelles persones que hauran de viure amb les conseqüències del canvi. Si som conscients que han d'arribar conseqüències inesperades i mirem d'examinar-les i de convida-les, les conseqüències previstes del procés d'implementació de les noves tecnologies no se'n veuran afectades.

Com en el cas de la ràdio comunitària, estudiarem els dos escenaris del procés d'implementació que s'ha viscut al Nepal i a l'Índia. Malgrat que aquests dos països de l'Àsia Meridional tenen coincidències en la cultura, la llengua i fins i tot en les seves realitats sociopolítiques, l'aplicació de la ràdio comunitària és ben diferent. El Nepal va ser el primer país de l'Àsia del Sud que va començar a experimentar amb una ràdio independent que era propietat de la comunitat des del 1996 i té més d'una dècada d'experiència a les espatlles sobre la ràdio comunitària, amb un nombre d'emissores que arriben gairebé a tots els 75 districtes. A l'Índia, la ràdio comunitària va arribar gairebé indirectament i és un fenomen bastant recent; a tall d'exemple, la primera ràdio comunitària d'un campus es va obrir el 2004 a la Universitat Anna a Chennai i es va batejar amb el nom d'Anna CR.

El Nepal: un país pioner en ràdio comunitària a l'Àsia Meridional

Al Nepal, l'espai radiofònic es va anar obrint gradualment després de l'inici de la democràcia parlamentària el 1990. La nova constitució es va promulgar el 1990, en un nou marc polític, i garantia explícitament els drets fonamentals dels ciutadans, incloent-hi la llibertat d'expressió. Com passava en altres països amb sistemes de govern democràtics, la constitució nepalesa (1990) va acceptar el dret a la informació com un principi fonamental de les polítiques estatals. També garantia les llibertats de premsa i de publicació, indispensables per al desenvolupament humà. Malgrat que aquests drets constitucionals no esmentaven explícitament el dret d'emissió, aquest és inherent en la línia de la llibertat de premsa i de publicació que sí que recull la Constitució.

La formulació de la Política nacional de comunicació i la promulgació de la Llei nacional de radiodifusió de 1993, seguint les directrius de la Constitució, van obrir una possible via de participació per al sector privat en implantar una ràdio lliure i independent al Nepal. A més, el Tribunal Suprem del Nepal va

dictaminar que era essencial per al sistema democràtic preservar i garantir el ple compliment del dret a la informació.

El context polític global després del Moviment Popular del 2006 (que va aconseguir enderrocar 230 anys de monarquia per establir-hi una república) veia amb bons ulls la proliferació dels mitjans de comunicació independents al país i, d'aquesta manera, es va anar imposant la tecnologia FM a la ràdio, la més popular i barata. De seguida la ràdio es va posar a l'abast de possibles inversors privats i de les comunitats del Nepal. Durant la dècada del 1996 al 2006, tant la ràdio comunitària com la democràcia van viure pocs progressos i els que havien prosperat ho havien fet amb dificultat. No obstant això, ben aviat ha quedat palès que allà on hi ha una ràdio comunitària, pot tenir un paper clau a l'hora d'encoratjar la població a participar-hi, subratllant-ne la diversitat cultural i lingüística i donant veu als col·lectius més necessitats i més marginats.

Quan al 1996 es va inaugurar la primera ràdio comunitària a l'Àsia del Sud, la ràdio Sagarmatha, el Nepal va marcar l'inici del traspàs del control de les emissions del govern al poble. L'emissora, però, tenia la seu a la capital nacional, Katmandú, on la població tenia accés a altres mitjans de formació, d'informació i d'entreteniment. Alhora, aquella ràdio independent no podia atendre les necessitats comunicatives de la gran majoria de població nepalesa que vivia als afores de la capital. Després de moltes negociacions per eixamplar l'accés a les comunitats rurals i periurbanes, les ràdios independents es van anar establint de mica en mica als afores de la capital. Un any després de la inauguració de ràdio Sagarmatha, van aparèixer diverses emissores lluny del centre, com ràdio Lumbini a Terai, el districte meridional de Rupendehi, o ràdio Madanpokhara a l'oest del districte de Palpa. Segons les dades del Ministeri d'Informació i Comunicació del Nepal, a finals del 2009 hi havia més de 150 ràdios comunitàries amb llicència per emetre, 135 de les quals actualment encara funcionen i fan possible que la ràdio comunitària es pugui escoltar en els 75 districtes.

Curiosament, el Nepal, que ocupa només un 3% del territori total de l'Àsia Meridional i on viu un 2% de la població total, compta amb una xifra molt elevada d'emissores radiofòniques privades que presten el seu servei a una varietat de comunitats, cultures i geografia dins del seu radi d'actuació. Actualment, la xifra total d'emissores de ràdios privades (comunitàries i comercials) arriba a les 325.

L'existència de la ràdio a les comunitats va obrir moltes possibilitats als seus membres, especialment als més joves. Com que la ràdio estava amb ells, ells estaven amb la ràdio. Molts joves van rebre formació sobre el vessant més tècnic de la producció radiofònica, l'edició i l'emissió. Molts van seguir algun dels programes de formació que proposaven les agències nacionals i internacionals d'ajuda sobre "desenvolupament de les habilitats", i d'altres es van apuntar als "programes de pràctiques d'uns quants mesos" en les ciutats més properes o a la capital. Totes aquestes iniciatives demostren que la tecnologia que es fa servir en els mitjans de comunicació de les comunitats és "adequada".

En un país marcat per un llarg conflicte armat i una economia inestable, tots els joves becaris eren força juvenil desocupada. Els joves es van apuntar a aquests cursos de formació preveient que els servirien per trobar feina ràpidament en les emissores de ràdio comunitària, una idea gens descabellada, ja que el nombre d'emissores de ràdio comunitària al Nepal va créixer exponencialment en un parell d'anys. Les aspiracions dels joves es van veure reforçades per l'acabament d'un conflicte armat de més de deu anys gràcies a la signatura d'un acord general de pau (2007) entre el govern i el combatent partit maoista. Però l'ús, la disponibilitat i els beneficis anticipats de "la tecnologia adequada" van crear una pressió excessiva sobre les emissores de ràdio comunitàries. La situació al Nepal convidava a una "hostilitat latent" entre els joves candidats i les emissores de ràdio de les seves comunitats.

L'altra conseqüència inesperada de la "idoneïtat" és l'alt índex de rotació del personal tècnic de la ràdio. En nombroses entrevistes personals amb els autors, molts directors d'emissores de ràdio comunitàries, sobretot de les zones rurals del Nepal, es queixaven de la dificultat de retenir el personal tècnic en les àrees de producció, edició i control dels estudis. Deien que se sentien incapaços de gestionar l'alta rotació del personal i que el problema s'agreujava quan es tractava del personal format a la casa. Després de rebre la formació necessària i dominar la tecnologia, els joves candidats es deixaven enlluernar per les ofertes en l'àrea de producció de les ràdios de la ciutat o dels pobles més grans o, si no, per llocs de treball "més ben pagats" en les emissores comercials de la competència. Els directors de les emissores afirmaven que se sentien estafats per les seves "bones intencions", ja que s'escarrassaven a formar els joves "voluntaris" per acabar descobrint que les seves emissores de ràdio eren considerades un "centre de pràctiques" i no "centres de servei a la comunitat".

L'Índia: la paradoxa de la democràcia més gran

L'Índia, que és la democràcia més gran del món (en termes de població) i amb un govern democràtic estable des de fa més de sis dècades, té seriosos problemes per aconseguir establir emissores de ràdio gestionades per les comunitats (Pavarala i Malik 2007). No va ser fins al 2008 que la primera "emissora de ràdio comunitària real" va començar a emetre en aquesta gegantina democràcia de l'Àsia Meridional.

El monopoli de l'emissora estatal All India Radio es va trencar l'any 2001, quan es van començar a concedir llicències a grups privats per obrir les seves pròpies emissores. La decisió venia precedida per la declaració que va fer el tribunal superior de l'Índia el 1995, on dictava que les ones radiofòniques eren de propietat pública i que s'havien d'utilitzar per promoure el bé comú i donar veu a totes les persones. Aquesta declaració va posar en evidència que les emissions a l'Índia estaven governades per lleis arcaiques.

Malgrat aquesta voluntat tan clara de servei com a eina per

a la comunitat ("pública"), la ràdio índia va passar de ser un monopoli del govern a ser una ràdio molt comercialitzada. El juliol del 2001, va néixer la primera emissora de ràdio privada a Bangalore. De fet, la dirigia la xarxa Star, de Rupert Murdoch. El més irònic era que el govern havia obert les ones fins i tot als estrangers, però no tenia clar si era bona idea acceptar les ràdios comunitàries que suposaven comptar amb la participació ciutadana.

En l'àmbit experimental, la primera ràdio comunitària de l'Índia es va inaugurar a Orvakallu, al districte de Kurnool, de l'estat d'Andhra Pradesh, l'octubre del 2002 com a part del programa de comunicacions del Programa de Desenvolupament de les Nacions Unides (UNDP). Les dones que formaven part de la Mandal Ikya Sangham van gastar-se 25.000 rupies (uns 500 dòlars nord-americans) de més per construir l'emissora, que van batejar com Mana Radio, i que van situar en una petita habitació d'aquell poblat. La SERP (societat per a l'eradicació de la pobresa rural) els va proporcionar ajuda tècnica i les va formar perquè poguessin fer-se càrrec de l'emissora. Re-transmetien 45 minuts de programa cada dilluns de 6 a tres quarts de 7 de la tarda pel 90.0 de l'FM. Més endavant el govern va clausurar l'emissora adduint que era il·legal.

Després de moltes tàctiques de desgast, el 2002 el govern va aprovar una política per a les ràdios comunitàries que va suscitar les crítiques dels activistes de la ràdio de les zones rurals del país. A través de la petició oficial al primer ministre, "instant-lo a incloure el dret de les comunitats en la política de les ràdios comunitàries", es va fer palès que la llei del 2002 era "discriminatòria amb les comunitats". La llei indicava que només les institucions o organismes educatius amb una certa tradició podien demanar la llicència per endegar una ràdio comunitària i, per tant, que el que volien fer passar per una ràdio comunitària en realitat no era res més que una ràdio de campus (Saieed 2009).

La nova tendència de les ràdios comunitàries de campus es va posar en marxa el 2004 amb la concessió de les llicències per a ràdios comunitàries a les principals institucions educatives per tal de compensar la manca de llicències a les mateixes comunitats. Evidentment, les ONG també van començar a obtenir els permisos a partir del 2008. La nova política sobre la ràdio comunitària que es va promulgar el novembre del 2006 permetia que les organitzacions de la societat civil, les ONG i altres organismes sense ànim de lucre poguessin tramitar la llicència per a una ràdio comunitària i convertir així la "ràdio dels ciutadans" en una realitat. La nova llei no només permetrà l'accés a la ràdio a les ONG, els grups d'ajuda mútua i altres organismes de la comunitat, sinó que també els permetrà ser autosuficients gràcies als beneficis de la publicitat.

Algunes organitzacions comunitàries (ONG) de l'Índia ja han començat a posar en marxa projectes de ràdio per tal de donar suport a la seva feina en el desenvolupament comunitari. Vinod Pavarala i Kanchan K. Malik (2007: 109) detallen quatre iniciatives d'aquesta mena. Tres d'elles, el projecte Alternative for India Development (AID) a Daltonganj (Jharkhand), el projecte

Kutch Mahila Vikas Sangathan (KMVS) a Bhuj (Gujarat) i el projecte Deccan Development Society (DDS) a Pastapur (Andhra Pradesh) han aconseguit llogar temps de l'emissora regional de l'estat (All India Radio) per emetre els programes de les comunitats locals. La quarta, el projecte VOICES de Budhikote (Karnataka) emet per cable. Però totes són precursors de les ràdios comunitàries de les ONG de l'Índia.

El 2001, l'Indira Ghandi National Open University (IGNOU) va proposar obrir 40 emissores de ràdio amb el nom de Gyan Vani en els centres d'estudi repartits arreu del país en diversos instituts com a eina de formació. Actualment, Gyan Vani s'ha convertit en una xarxa de 44 emissores comunitàries en FM que funcionen com una ràdio comunitària educativa. Quan es va fundar la ràdio comunitària Gyan Vani es va planificar que, com a mínim, el 40% dels continguts fossin programes comunitaris. Però en aquests contextos, el terme "comunitats" és tan vague que s'assimila sovint a les comunitats d'estudiants. Aquestes emissores són generalment per a ràdio educativa, tot i que també es preocupen per les necessitats de la comunitat. Amb una programació repartida en un 60% en continguts educatius i un 40% en continguts comunitaris, Gyan Vani és la ràdio de campus precursora de l'Índia. El problema d'aquestes emissores és que el control per part de les institucions educatives pot fer que la participació de la comunitat es redueixi notablement.

Conclusions

Tal com ho suggereix Langdon Winner (citat per Nardi i O'Day 1999: 41), el veritable problema sobre el control són les conseqüències inesperades o el que ell anomena "flux tecnològic" (*technological drift*). Hem de tenir en compte que és impossible preveure o controlar totes les conseqüències de la innovació. En les zones on l'impacte de la tecnologia és menor i no estan tan saturades amb les idees de progrés, segurament és més fàcil d'entendre, ja que els ciutadans no esperen tenir el control absolut de tot. Les teories sobre el canvi tecnològic tendeixen a ignorar la possible aparició d'efectes secundaris negatius o inesperats, alhora que inhibeixen l'habilitat per reflexionar sobre les nostres circumstàncies amb ulls crítics.

Les emissores de ràdio del Nepal, en contra de les aspiracions d'alguns membres de la comunitat (els joves amb formació tecnològica), no poden crear llocs de treball. Fins i tot en un estadi molt latent (tal com s'extreu de les entrevistes amb els directors de les ràdios comunitàries i els membres directius), una possible confrontació amb els voluntaris potencials de la comunitat els sortiria molt cara tant en relació amb la "identitat" com amb l'"existència". Un dels principis fonamentals de la ràdio comunitària és mobilitzar els voluntaris (potencials) de la comunitat, ja que són els representants de la comunitat dins de l'emissora i també un mecanisme crucial per afavorir la participació comunitària necessària en la programació, el desenvolupament i el finançament, que són l'essència de la ràdio co-

munitària. Sense voluntaris, la legítima pregunta de "a qui representa la ràdio dins de la comunitat?" resulta ben complexa. Al Nepal ha sorgit aquesta conseqüència col·lateral del tot inesperada per culpa del component tecnològic de la ràdio comunitària.

De manera semblant, la tesi que sosté que l'especialització tecnològica és el motiu que atreu els joves a millorar la seva feina dins de la ràdio comunitària és una paradoxa. D'una banda, les emissores de ràdio comunitàries es lamenten perquè no poden retenir els treballadors amb formació tècnica i, de l'altra, hi ha diversos joves "tècnicament preparats" que esperen "una trucada" per optar a "feines remunerades" i deixar enrere el voluntariat. El fet que les emissores de ràdio comunitària esperin una "solució dels voluntaris" pel seu problema és una qüestió de principis i no una qüestió pràctica. En molts casos, l'estancament ha portat algunes ràdios de les zones rurals a un punt d'inflexió que les ha obligat a utilitzar els "companys de xarxa" per sortir de la misèria, cosa que sovint es tradueix en un contracte que els compromet fins i tot amb ràdios comercials.

A l'Índia, com que la tecnologia de la ràdio roman dins de les institucions educatives, la comunitat més propera a les emissions (a banda dels estudiants) no veu la manera d'utilitzar la ràdio per obtenir més beneficis comunitaris. També és igual d'important el perill que la democràcia més gran del món, amb la seva astuta burocràcia, limiti l'expansió de la ràdio comunitària utilitzant el control "tecnològic" per falsificar la noció de comunitat.

Sense aquestes petites desviacions en la praxi, que es poden solucionar amb una planificació i execució adequades, la ràdio comunitària és, sens dubte, un instrument tecnològic per obtenir beneficis comunitaris. És innegable el seu impacte positiu en la consecució de les necessitats comunicatives dels marginats i d'altres comunitats desfavorides.

Referències

- AMARC Asia Pacific. Nepal. [En línia]. Kathmandu: Nepal, 2010.
<http://asiapacific.amarc.org/index.php?p=2_Conference_Asi_a_Pacific_2010> [Consulta: 28 març de 2010]
- APPADURAI, A. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. 1a ed. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996. ISBN 0-8.66-2793-2
- BELTRAN, L. R. *Farewell to Aristotle: "Horizontal" Communication*. París: Unesco, International Commission for the Study of Communication Problems, 1979
<<http://unesdoc.unesco.org/images/0003/000393/039360eb.pdf>>
- BOSE, S.; JALAL, A. *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy*. 2a ed. Londres: Routledge, 2004. ISBN 0-415-30787-2.
- DAGRON, A. G. "Playing with Fire: Power, Participation, and Communication for Development". A: *Development in Practice*. Londres: Routledge, juny del 2009, Vol. 19, núm. 4, p. 453-465. ISSN 0961-4524
- GIRARD, B. *Empowering Radio Good Practices in Development & Operation of Community Radio: Issues Important to its Effectiveness*. Washington DC: World Bank, 2007.
<<http://siteresources.worldbank.org/INTCEERD/Resources/WBI5-CountryStudy.pdf>>
- HABERMAS, J. "The Public Sphere: An Encyclopedia Article". A: Durham, M. G.; Kellner, D. M. (ed.). *Media and Cultural Studies: Keywords*. 2a ed. Oxford: Wiley-Blackwell, 2006, p. 73-78. ISBN 1-4051-3258-2
- HOWLEY, K. *Community Media: People, Places and Communication Technologies*. 1a ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. ISBN 0 521 79668 7
- MEGWA, E. R. "Community Radio Stations as Community Technology Centers: An Evaluation of the Development Impact of Technological Hybridization on Stakeholder Communities in South Africa". A: *Journal of Radio & Audio Media*. Londres: Routledge, maig del 2007, vol. 14, número 1, p. 49-66. ISSN: 1937-6537
- NARDI, B.; O'DAY, V. *Information Ecologies: Using Technology with Heart*. 1a ed. Cambridge: MIT Press, 1999. ISBN 0-262-14066
- PAJNIK, M.; DOWNING, J. "Introduction: the Challenges of "Nano-Media"". A: PAJNIK, M.; DOWNING, J. (ed.). *Alternative Media and the Politics of Resistance: Perspectives and Challenges*. 1a ed. Peace Institute, Ljubljana, Eslovènia, 2008, p. 7-16. ISBN: 978-961-6455-52-7
- PAVARALA, V.; MALIK, K. *Other Voices: The Struggle for Community Radio in India*. 1a ed. Nova Delhi: Sage Publications Ltd, 2007. ISBN 978-81-7829-765-1
- ROGERS, E. M. *Diffusion of Innovations*. 3a ed. Nova York: Free Press, 1983. ISBN 0-02-926650-5
- SAEED, S. "Negotiating Power: Community Media, Democracy, and the Public Sphere. Development in Practice". A: *Development in Practice*. Londres: Routledge, juny de 2009, vol. 19, número 4, p. 466-478. ISSN 0961-4524
- SERVON, L. *Bridging the Digital Divide: Technology, Community, and Public Policy*. 1a ed. Oxford: Wiley-Blackwell, 2002. ISBN 0-631-23242-7
- SHARMA, P. *Peripheral Voices, Central Concerns: Community Radio in India*. 22 d'abril del 2002. [En línia]. Nova Delhi: India, 2002.
<<http://mail.sarai.net/pipermail/cr-india/2002-April/005310.html>> [Consulta: 12 desembre 2009]
- SHIPLER, M. *Youth Radio for Peacebuilding: A Guide*. 2a ed. Washington DC: Search for Common Ground, 2006. ISBN 2-9600629-4-9
- UNESCO. *Evaluation of UNESCO's Community Multimedia Centres Final Report*. París: UNESCO, 2006.
- VERZOLA, R. S. *Towards a Political Economy of Information: Studies on the Information economy*. 1a ed. Quezon, Filipines: Foundation for Nationalist Studies, Inc., 2004. ISBN 9718741240